

DEDE KORKUT HİKÂYELERİNİN ANADOLU VE RUMELİNDE YAŞAYAN KOLLARI

FİKRET TÜRKMEN

Dede Korkut Hikâyelerinden bazıları, Türk dünyası sözlü geleneği içinde yaşama-ya devam etmektedir. Bazı Hikâyeler, Anadolu'da halk hikâyesi, Azerbaycan'da dastan denilen şekil ve gelenek içinde adapte edilirken, bazıları da yeni bir tür şekline dönüşmüş bulunmaktadır. Birinci şeklin örneğini, "*Bey Böyrek ile Akkavak Kızı Hikâyesi*"nde görüyoruz¹. Yeni türe örnek olarak da bu destanî hikâyelerin masallaşması gösterilebilir. Ötedenberi epik türün, diğer türlere dönüşmesi folklorcuları uğraştıran önemli bir problem olmuştur.

Bu iki temel yapı dışında, bazı kollar destanî özelliğini muhafaza etmekle birlikte zayıflayan, bir bakıma, özet haline gelen bir başka yaşama şekli kazanmıştır. Meselâ bu incelememizde kullanacağımız metinlerden biri bu şekilde yaşamaktadır.

Dede Korkut Hikâyelerinden yaşayanlar hakkında bugüne kadar epeyce neşriyat yapıldı. Bu hususta, Dede Korkut Hikâyelerinin büyük ustası Orhan Şaik Gökyay'ın 1973'de Kültür Bakanlığınca yayınlanan "*Dedem Korkudun Kitabı*" isimli eserinde geniş bir tahlilî bibliyografya ve motif şemaları bulunmaktadır². Bu bakımdan kitabın basım yılına kadar yayınlanmış bibliyografyayı orada bulmak mümkündür. Daha sonra Prof. Dr. Saim Sakaoglu'nun, incelememize konu olan Bamsı Beyrek ve Tepegöz ile ilgili sözlü gelenekten derlenen varyantları tahlil eden iki yazısı çıktı. Böylece Türkiye'de ve Türkiye dışında yayınlanan ve görülebilen yazıların önemlileri Türk okuyucularına aktarıldı³.

Anadolu'dan derlenen, iki Bamsı Beyrek hikâyesi (Masalı) ile Dobruca'dan derlenip yayımlanan, birbirlerinden oldukça farklı iki Tepegöz masalı üzerinde yapacağımız inceleme bu konuşmanın konusu olacaktır.

Bunlardan ilki Konya Ereğlisi'nde 85 yaşlarında Meryem Balbay, isimli kadından derlenmiştir⁴. Hikâye sadece "Bey Börek" ismini taşımaktadır.

Ereğli Varyantı dediğimiz bu varyantta bu tür hikâyelerin geleneksel yapısında yer alan giriş formeli -ailelerin tanıtımı, evlatsızlık ve yer belirtme- kaybolmuştur.

¹ M. Zeki Korgunal, *Beyböğrek ile Akkavak Kızı*, İst. 1936.

-(Yurdatap) Selâmi Münir; *Beyböğrek ile Akkavak Kızı*, İst. 1937.

² Orhan Şaik Gökyay; *Dedem Korkud'un Kitabı*, İstanbul, 1973, s. CDLIII-DCV.

³ Saim Sakaoglu; "Bey Böyrek Hikâyesinin Bayburt Rivayeti", *TKA*, 1966-1969, Ank.

"Yaşayan Tepegöz Hikâyesi", *TKA*, 1973, Ank.

⁴ Şaban Balbay, *Konya Ereğlisi Halk Hikayeleri*, Erzurum, 1973 (Basılmamış Lisans Tezi)

Bilindiği gibi, halk hikâyelerinde girişler, “çıplak giriş formeli” dahi olsalar, “Vaktin birinde... şehrinde bir padişah varmış” gibi bir formel ile başlamaktadır. Ereğli Varyantında böyle bir giriş yerine, “Bir Bey Böyrek Varımış” şeklinde doğrudan doğruya, Bey Böyrek’in gençliği ile girilmektedir. Dede Korkut’ta gördüğümüz, Han Bayındır’ın mutad toplantısı, çocuksuz Bay Büre ve Bay Bican Bey için dua, Beşik Kertme ve doğum motiflerine de rastlanmamaktadır. Anlatıcı Ereğli Varyantında geleneksel unsur olarak sadece hikâyede rol alacak kahramanların isimlerini saymakta, bir bakıma şahıs kodrosunu takdim etmektedir. Epik karakterli eserlerde rastladığımız fizik gücün ön plana çıkması, dışa dönük mücadele ile kendini gösteren şahıs özellikleri, muhafaza edilmekte ve abartmalı bir masal üslûbu ile, “...Bir de zinden bekler bir keyiş varımış. Onun bir kızı varımış. Dılarıçenber idi. Babası kızınla güleşip de yıkılanın üleşinden kale, kellesinden kule yaparmış” şeklinde bir tasvir kullanmaktadır. Bu son tasvirdeki geleneksel kalıp dikkat çekicidir. Aynı kalıp Şah İsmail ile Gülizar Hikâyesi’nde de Arap Ürengi için kullanılmaktadır⁵. Orada da Arap Ürengi yüzünde nikabı ile bir kalede bulunmakta, o civardan geçenlerin önünü kesmekte, onların vücudundan kale, kellelerinden de kule yapmaktadır. Ayrıca, kendisini yenilecek bir yiğitle de evlenmek için vaadi bulunmaktadır. Aynı tasvir ve aynı amaçla ifade kalıbının Bey Böyrek’in Ereğli Varyantına girmesi tesadüfi değildir. Zira o bölgede Şah İsmail Hikâyesi masallaşma eğilimi devam etmekle birlikte, yaşamaktadır.

Daha hikâyenin girişinde değişik unsurların hikâyeye girmesi, bunun aksine hikâyenin değişmemesi gereken, Dede Korkut Kitabı’nda hemen hemen bütün kollarla tekrar edilen, Han Bayındır’ın toplantısı gibi, daha sonraki olayların itici gücü olacak motifin çıkarılması, artık yeni bir sosyal nizamın, bilinen Dede Korkut nizamından farklı olması ile açıklanabilir. Zira gerek çevrenin eğilimi gerekse hikâyenin geleneksel ihtiyacı ortadan kalkmaktadır.

Bey Börek’teki şahıs kadrosu içinde yine epik, hatta daha sonraki Türk toplumunda mistik karakter kazanan, Beyrek’in Kırk Yoldaşı, yerlerini sadece Şef Oğlunun Mehmet isimli tek arkadaşına bırakmıştır. Böylece Dede Korkut’taki pek çok unsur, sözlü gelenekte kaybolmaktadır. Sadece giriş kısmında kaybolan unsurlar bile olağanüstülüklerin yeni toplum düzeninde atıldığını, yahut hikâye geleneğinin kaybolması dolayısıyla unutulduğunu göstermektedir.

Sözlü varyanttaki bu atılan kısımlar, daha sonra hikâyede anlatılan pek çok olayın mantık zincirinin kopmasına ve boşlukta kalmasına sebep olacaktır. Bey Böyrek ve arkadaşı Şef Oğlunun Mehmet’in esir düşmesi epizotuna hiç temas edilmemiş, sadece bir keşişin kızı -ki bu da Kerem ile Aslı Hikâyesine çağrışım yaptırmaktadır- kendisini yenen Böyrek’i öldürmeyip zindana attırmaktadır.

Böyrek 7 yıl zindanda kalmakta, fakat Bamsı Beyrek’teki arkadaşlarına vefa duygusuna, sözlü gelenekte hiç temas edilmemektedir. Bey Böyrek, kendisiyle birlikte esir düşen arkadaşını bir daha hiç aramamakta, kurtarmak için hiç bir gayret göstermemektedir. Ancak hikâyenin sonunda Bey Oğlunun Mehmet’in annesi düğünde oynar-

⁵ Şah İsmail ile Gülizar, İst. Maarif Kitaphanesi, 1943.

ken, oğlu esir düşen birinin oynamasının ayıp olacağı şeklinde, onun asaletinin devam ettiği anlatılmaktadır.

Daha sonra Böyrek bezirgânlarından durumu öğrenince, yedi sene boyunca kale burcunda otlayan Dengiboz'una binerek ülkesine döner. Teferruat zayıflığına rağmen, bu bölümdeki bazı motifler muhafaza edilmiştir. Ancak yalancı oğlu Yaltacık tipinin, yani, Beyrek'in nişanlısına göz koyan hain tipin, sözlü gelenekte tamamen unutulduğu görülmektedir. Bu epizot daha sonra bazı halk hikâyelerini etkileyen önemli bir epizottur ve ölüm haberi olarak "Kanlı Gömlek" gibi önemli motifler de bu arada ortadan kalkmaktadır.

Bey Böyrek'in şiirlerinde de aynı durum söz konusudur. Şekil olarak tamamen bozulmuş, hatta dörtlüklerde mısra düşmesi ile üçlü bentlere dönüşmüştür. Bu tahrifatın meydana geliş sebebi de, yine geleneğin zayıflaması ve anlatıcının, tekrarlamadığı için, unutulmasıyla açıklanabilir. Ayrıca Konya ve dolaylarındaki mahallî tabirler ve ifade kalıpları şiire sokulmakta ve değişikliğin sebeplerinden biri de bu mahallîleşme olmaktadır.

Aşağıda temas edileceği gibi 1965'te Prof. Dr. Şükrü Elçin tarafından Çayıralan'ın Yukarı Tekke Köyü'nden derlenen Bay Beyrek varyantında⁶ Bay Beyrek'in Bezirgânla karşılaşmasını veren türküde,

Kalenin içinde üç ağaç incir
Ellerim gelepçek dal boynum zincir
Atım burda yârım orada zırincir
Eğlenin de haber verin bezirgân...

dörtlüğü ile meşhur Yozgat türküsü,

Hastane önünde incir ağacı

ile yakınlığı da aynı mahallî damga ile açıklanabilir. Sayın Elçin'in yayımladığı varyantta, hikâye, Dede Korkuttaki Bamsı Beyrek'teki olayları ihtiva etmektedir. Halk hikâyelerinde çeşitlemeler meydana gelirken genel olarak saya denilen nesir kısımlarını anlatıcının üslûbuna uygun olarak değiştirmekte iken, incelediğimiz iki Beyrek Hikâyesinde, saya ile birlikte şiirlerde de değişmeler ve mahallîleşmeler dikkati çekmektedir.

Tekrar Ereğli Varyantına dönüp olay örgüsüne baktığımız zaman, Bamsı Beyrek'te anlatılan ve olayların iskeletinde yer alan bazı motiflerin muhafaza edildiği görülmektedir. Oğlunun hasretinden gözleri kör olan anne veya baba motifi bu varyantta muhafaza edilmiştir. Bu motif Hz. Yusuf Kıssası'ndan beri tanınmış bir motiftir. Meselâ Âşık Garip'te de işlenmiştir. Bu motifin, üstelik teferruat sayılabilecek bir olay örgüsünde verilmesi çok enteresan bir problemi ortaya koymaktadır. Neden yapı bakımından değişmemesi gereken, vazgeçilemeyecek kadar önemli bazı olaylar unutulurken bu motif unutulmamıştır. Sık tekrar imkânına sahip olmasının (Âşık Garip, Gül ile Sitemkâr v.b. hikâyelerde) yanısıra bu motifin mistik yönünün de göz önünde tutulması gerekir düşüncesindeyiz.

⁶ Ş. Elçin: "Bay Böyrek'in Yozgat Varyantı", *TFA*, İst. 1965, Sayı: 191, s. 3777-3781.

Bamsı Beyrek'te tebdil-i kıyafet, hikâye başında verilirken, Ereğli Varyantında, Bey Böyrek nişanlısının düğününe giderken kadın kılığına girmektedir. Burada iki önemli motif kayması olmaktadır. Birincisi kıyafet değiştirme diğeri ise âşık kıyafeti ile gidilen düğüne âşık sûretinin yerine başka bir sûretin gelmesidir.

Bamsı Beyrek'te bulunmayan bazı mahallî renkler, kelime ve deyimler, örf ve âdetler hikâyeye sokulmuştur. Böylece özet haline getirilen Bamsı Beyrek hikâyesinin, Ereğli Varyantında şu motif sırası görülmektedir:

- a) Bey Böyrek ve Şef Oğlunun (Beyoğlunun) Mehmet takdim edilir.
- b) Bir zindancı keşiş ve onun Dilarıçember adlı pehlivan bir kızı vardır.
- c) Bu kız güreşte yendiği herkesi öldürür. Ancak Bey Böyrek O'nu yener. Keşiş öldürülmesini emreder, ancak kız zindana attırır.
- d) Yedi yıl zindanda kalan Bey Böyrek, bezirgânlardan, o zamana kadar sözü edil-meyen Akkafak Kızı'nın Paltacıoğlu Kel Vezir'le evlenmek üzere olduğunu öğrenir.
- e) Bey Böyrek Dengiboz'a binerek ülkesine döner.
- f) Obasına gelirken çeşmeye suya gelen kız kardeşini görür ve kızkardeşi O'nu ev-lerine misafir eder.
- g) Annesinin ağlamaktan gözleri kör olmuştur.
- h) Kız kardeşi ile düğün evine gider ve nişan yüzüğünü Akkafak Kızı'na göndere-rek kendini tanıtır.
- e) Sonunda sevgilisine kavuşur, kız kardeşini de Kel Vezir'in oğlu ile evlendirir.

Bu şemadanda anlaşılacağı gibi, Ereğli Varyantı özetlenmiş intibainı vermektedir. Derlenen varyantların mukayesesi bize epik karakterli eserlerin yani destan veya des-tanî eserlerin masallaşması olayının açıklanmasını mümkün kılmaktadır. Ayrıca han-gi motifin tekrarlandığını ve az değiştiğini, hangilerinin değişme eğiliminde bulunduğunu görebiliriz. Buradan da cemiyetin eğilimi, hikâyenin ve geleneğin ihti-yacının yanısıra bazı sosyal konulara da malzeme hazırlayabiliriz.

İncelememizde, ikinci tipe yani Bamsı Beyrek'in genel yapısını muhafaza eden, ancak pek çok yeni unsurunun eklenmesiyle zenginleştirilmiş olan varyanta örnek Yoz-gat Varyantıdır⁷. Dede Korkut Kitabı'ndaki orijinal metne oldukça yaklaşan bu var-yanтта günümüz olaylarından da sık sık söz edilmektedir. Mesela;... "Analığı diyor ki, Akkavak kızı gibi bir orospuyu getirene kadar, dedeyin kılıcı, kalkanı Yonan'da esir duruyor, git onu getir, diyor" veya Bay Böyrek'in esir alınması sırasında, Dengi-boz, sırtında uyuyan Bay Böyrek'i düşmana vermez. Bekçiler gelip krala haber verir-ler. "...Orda bir at var, ne sahibini veriyor, ne de kendi tutuluyor" derler. Kral onlara, "Öyleyse o küfeylanmış, paçasının arasına bir silah sıkın, kaçır, sahibini tutun getirin" der. Görüldüğü gibi Yunan'a esir düşmek, atın paçasının arasına silah sıkılmak, yeni unsurlar olarak hikâyeye girmiştir.

⁷ Ş. Elçin: Aynı makale.

Masal ve hikâyelere mahsus pek çok motif de konuya dahil edilmiş ve zenginleştirilmiştir. Meselâ zindandan Bay Böyreğ'î kralın kızı saçlarını sarkıtıyor, yolun yarısını çıkınca, kız onu deniyor ve sözüne sadık bir yiğit olduğunu anlayınca yukarı çıkarıyor. Bu olay Dede Korkut'taki Bamsı Beyrek'te ve öbür varyantta bulunmamaktadır. Aynı şekilde kralın kızı yedi senede işlediği (dokuduğu) bir halıyı nişan olarak vermektedir. Aynı şekilde kralın kızı "Bağ Börek, beni bir topuğu kıllı beygire değiştin." diyor. Oğlan cevabında, "Senin gibi yedi dane kralın kızı olsa, atım gene üstün" diyor v.b. Bütün bu unsurlar mahallî bir çeşni içinde senteze ulaşmakta ve hikâyeye zenginleşmektedir.

Bu ve benzer farklılıklar hemen hemen bütün Anadolu Varyantlarında mevcuttur⁸.

Dede Korkut Hikâyeleri içinde sözlü gelenekte en canlı ve en geniş coğrafyaya yayılmış olan hikâyeye Bamsı Beyrek Boyu'dur. Bunun sebepleri ayrı bir araştırma konusu olmakla birlikte, edebî türlerin gelişme ve süreci; mitik, epik, Epico-Romanesk, Roman şeklinde kabul edilmesiyle açıklanabilir düşüncesindeyiz. Bu hikâyeye tipik bir epico-romanesk örneğidir. Bir yönüyle epik türe diğer yönüyle de romanesk türe bağlıdır. Aşk, ayrılık, ihanet v.b. beşer psikolojisi ile ilgili duygular bu hikâyede yoğun bir ifade ile anlatılmıştır. Ayrıca bu tür 15. yüzyıldan sonra Halk hikâyeleri ile uzun bir süre hakimiyetini devam ettirmiş yani canlı kalmıştır. Bu yüzden Bamsı Beyrek Kolunun sözlü gelenekte yaşaması ve yaygın olması yadırganmamalıdır.

Tepegöz Hikâyeleri

Dede Korkut hikâyeleri içinde yaygınlık bakımından ikinci sırayı Tepegöz almaktadır. Bu hikâyeye masallaşmış olarak, Kellegöz, Depegöz v.s. adlarla sözlü kaynaklarda yaşamaktadır. Masal olarak anlatılan hikâyenin tipik özelliği, mitik karakterli oluşudur. Bu yüzden pek çok ülkede tepesinde gözü olan devlerle mücadeleyi anlatan masallar mevcuttur. Stith Thompson'un "The Types of the Folktales" isimli masal tipleri kataloğunda 953. ve 1137. tipler Polyphemos ile ilgilidir. Bu konu üzerinde ilgi çekici çalışmalar yapılmıştır⁹. Bizim burada konu edeceğimiz iki tepegöz varyantı, Balkan Türkleri arasında, Dobruca'da derlenmiş ve Mehmet Ali Ekrem ile Mehmet Ali Hilmiye tarafından yayınlanmış metinlere dayanacaktır. Bilhassa 1. Tepegöz metni Dede Korkut Kitabı'ndaki Tepegöz"le asıl motifler bakımından hemen hemen aynıdır. Ancak bazı teferruat sayılabilecek değişiklikler de onun mitolojik karakteri ile ilgilidir. Dede Korkut Kitabı'ndaki Basat tipi burada kaybolmakta, Onun yerini padişahın üç oğlundan en küçüğü almaktadır.

Masal, bir kısa giriş formeli ile başlamaktadır. Bir padişah ve Onun bir çobanı varmış. Çoban çeşmeye koyunlarını sulamak için gidince bir olukta iki peri kızı görür ve birini yakalayarak sevişir. Peri kızı, "Hey çoban, sen bana bu fenalığı yaptın, ama bunun cezasını çekeceksin... Senin yüzünden bütün memleket çile çekecek" der ve uçar gider. Dokuz ay sonra aynen Dede Korkut'ta olduğu gibi peri kızı bir top doğurur ve "Hey Süleyman al bahşişini" diyerek topu bırakır gider. Çoban topa bir tekme

⁸ Bkz. O.Ş. Gökyay, a.g.e., CDLVIII v.d.

⁹ Geniş bilgi için bkz. O. Şaik Gökyay, a.g.e., Sayfa DXLII v.d.

atar, top büyük, topa yedi tekme atar, top yedi kere büyür. Çoban korkar ve padişaha söyler. Padişah aynı işi yapınca, toptan tepesinde gözü olan bir oğlan çıkar. Alıp götürürler, fakat çocuk o kadar oburdur ki kısa sürede gördüğü her şeyi yiyerek tehlike olur. Ormana bırakırlar, fakat bu sefer de yol keser, yakaladığı her canlıyı yemeye başlar. Cemiyetten biri, çare olarak onunla anlaşmayı teklif eder. Ayda yüz koyun ve iki insan vermek üzere anlaşılır. Kısa süre sonra evlerde çocuk kalmaz. Sonunda padişahın küçük oğlu sırrı öğrenir, başına insanları toplar ve Tepegöz uyurken gözüne kızarmış şiş sokarak öldürür.

Görüldüğü gibi Basat tipinin olmayışı onun mitik karakteri ve Tepegöz'ü yenmeden önceki olağanüstü yaşayışı burada verilmemiştir. Böylece epik kanunlardan, umulmayan kahramanın zafer kazanması kanununa uygun olarak en küçükve beklenmeyen kahraman sayesinde dev öldürülür. Ancak öldürüş şekli realisttir. O, devle mücadeleye yalnız gitmez. Sırrı öğrendikten sonra başına topladığı insanların yardımını kabul eder.

Bu hikâyede Tepegöz'ün mitik doğuşu verilirken, Basat veya ona denk bir sahibin ortaya çıkarılmayışı bir boşluk yaratmaktadır. İşte bu boşluk gerçekçi bir tavırla topluma mal edilmekte, çare, toplu hareketle bulunabilmektedir.

Dede Korkut'taki Tepegöz'ün sihirli yüzüğü de burada yoktur. Ayrıca, mekan, Dobruca Tepegöz'ünde açık geniş mekandır. Dede Korkut'ta kapalı dar muhitlerde, mesele mağara'dan geçerken bu varyantta Tepegöz bir ağaç dibinde uyumaktadır. Böyle olunca, buna bağlı olan mağaradaki olayları burada göremiyoruz. Bunun sebepleri ayrı bir araştırma konusu olduğu için temas etmeyeceğiz.

Tepegöz masalının ikincisi, tamamen değişik bir konu ve değişik bir tip işlemektedir. Konunun isminin dışında, Dede Korkut'taki Tepegöz'le hiç bir ilgisi yoktur.

Dede Korkut'taki hain dev tipi, burada yerini mutedil, hatta yardımsever, anlayışlı bir tipe dönüşmüştür. Ekte metnini sunduğumuz bu varyantın motif şeması şu şekildedir:

- a) Bir zamanda fakir bir adam ve kızı ile bunların zengin bir komşusu ve oğlu vardır.
- b) Yardımsever komşu bir gün, fakir komşunun kızını oğluna ister.
- c) Kız sevdiği başka birisiyle evlenmek istediğinden bu teklifi kabul etmez.
- d) Buna kızan zengin komşu, düşünceleri için yedi gün müddet verir.
- e) Kız ve babası şehre kaçarlar. Kız babasından kendisini şehirli birine köle olarak satmasını söyler.
- f) Babası, kızı Tepesinde gözü olan bir şehirliye satar.
- g) Kızla Tepegöz nikahlanırlar. Ancak kız gerdek gecesi, Tepegöz'e, kendisine o gece dokunmaması için yalvarır. Tepegöz kabul eder.
- h) Tepegöz rüyasında bir evliya görür ve evliya O'na kızı azat etmesini söyler.
- i) Evliya dua eder, Tepegözün alnında ikinci gözü de oluşur.
- j) Kız azad edilir, Tepegöz iki gözlü olur ve her ikisi kendi istedikleri başkalarıyla evlenerek mutlu olurlar.

Görüldüğü gibi bu varyantta mistik tesir oldukça fazladır. Tepegözlü kahraman dışında da, dede Korkut'taki konu ile alâka mevcut değildir.

Tepegöz'an Dobruca varyantları'ndan ilkinin Anadolu tesiri ile oluştuğu hatta Anadolu'dan gittiği düşünülebilir. İkinci varyant ise apayrı bir masaldır. Konumuzla ilişkisi de oldukça zayıftır.

Bu kısa konuşmamızda, sözlü gelenekte yaşayan Dede Korkut Hikâyeleri'nden sadece ikisi üzerinde durduk. Aslında Dede Korkut Hikâyeleri'nden geçen ve sözlü gelenekte epizotlar veya motifler halinde yaşayan pek çok unsurun varlığını biliyoruz. Meselâ; Dede Korkut'ta kadınlar hakkında yapılan sınıflandırma, aynı anlayışla Anadolu'da yaşamakta ve benzer sınıflandırmalar yapılmaktadır. Iğdır'da 1973'de yaptığımız bir derleme sırasına Âşık Kamber'den, Âşık Garip Hikâyesini derlerken, aşığın, "Kadın var imân, Kur'an nasib ola, kadın var yılan çıyan nasib ola, kadın var yağışlı havada itinen boğuşa "şeklinde bir sınıflandırma yaptığını görmüştüm.

Buna benzer yüzlerce örnek bulmak her zaman mümkündür. Dede Korkut'un her satırı ayrı açılardan defalarca değerlendirilmeye layıktır ve Türk Kültürü'nün temel taşlarından biri olmaya devam edecektir. Ayrıca bütün Türk Dünyası'nın kültür menbaı, ortak değerlerin sentezi olarak ehemmiyetini koruyacaktır.

METİNLER

Adı Soyadı: Meyrem BALBAY
Doğum Yeri: Karapınar
Yaşı: 85
Okuyup Yazarlığı: Yok
Hikâyeyi Annesinden Öğrenmiş

BEY BÖYREK

Bir Bey Böyrek varmış. Şef oğlunun Mehmet ile Bey Böyrek varmış. Bir de zindan bekler bir keyiş varmış. Onun bir kızı varmış. Dilarıçenber idi. Babası kızınla güleşipte yıkılanın üleşinden kale, kellesinden güle yaparmış.

"Kim yıkarsa benim kızımı ona vericem" demiş.

Bir gün Bey Böyreğinin şef oğlunun Mehmet, "ava gidelim" demişler. Bey Böyreğinin de bir gelin kızı varmış. Akkafak isminde. Bey Böyrek ile şef oğlunun Mehmet kalenin sahibi keyişe yisir düşmüşler.

Keyişin kızı ile güleşecekler. Miydan yerine geçmişler. Dilarıçember üstünü giyiyor. Kız içerden dışarı bir türlü çıkamamış. Babası (demiş) "Çık gel Dilarıçenberim" Bürgümü örtünüyorum. "Hele gel dilari Çemberim" "Çemberimi örtünüyorum." demiş. Çıkmış gelmiş. Gelir miydan yerine geldikten sonra bunlar güleşe çıkmışlar.

Bunu, "Bey Böyrek o kızı başmış" Basınca Keyiş" demiş kine "Benim kızımın arkasını yire getirdi. Bu oğlanı öldürün" demiş. "Kız da "Kına dur bunu öldürmeyelim de zindana atalım." demiş.

Almışlar zindana atmışlar yidi sene yatmış. Yidi seneden giri kız oğlanı kalenin burcuna çıkarmış. kalenin burcunda otururken Dengi bozunu yesir almadan dağların burcuna koyuvermişti.

Dengi Boz'da kalenin burcunda yayılmış. Oğlanın elimi yüzünü yedi senede kıl burumuştı. Bir de baksa ki kalenin burcundan bir bezirgân gelirmiş silâden yandan, köylülerinden, yandan. O anda şu türküyü söylemiş:

Gelişin nirden bezirgan başı
Alıp satışın türlü kumaşı
Yok mu benim silâmdan bir haber? (dimiş.)

Bezirgan'da almış dimiş ki:

Ne yiğidim sen bir feruh yiğitsin
Gamini kasebetini mevlâ dağıtsın.
Söyle yiğitim kelâm alayım dilinden!

Almış Bey Böyrek

Sürerim sürerim de zahmetim Irak
Dayanır mı buna fet oldu yürek
Babam Oğuz Bey, Kendim Bey Böyrek
Ondan da bir haber virin yolcular, (dimiş.)

Aldı Bezirgan.

Babanı sorarsan da bili büküldü
Gözünün güferi yire döküldü
Dünyasını koydu ahiretine çekildi
Onu öyle duyduk yiğitim, (dimiş.)

Aldı Bey Böyrek.

Çalarım çalarım da ötmedi sazım
Haka boyun eğdim böyledir yazım
Kılıcımın zoru Akkafak kızı
Ondan da bir haber virin yolcular, (dimiş.)

Aldı Bezirgan

Kimi didi gelir didi
Kimi didi ölür kalır didi.
Paltacı oğlu Kel Veziri alır didi
Onuda öylece duyduk yiğitim, (dimiş.)

Aldı Bey Böyrek.

Sen bir Bezirgansın da kalma yolundan
Alın satın da varın dünya malından
İlimi sorarsan da Oğuz ilinden.
Varın gidin Bezirganım yoluna, (dimiş ve devam etmiş.)
Yidi yıl yaslandım da zindanı taşı.

İndi saç bürüdü gözünen kaşı.
 Sene dirim sene Bezirgan başı.
 Yok mu silâmdan bir haber.
 Duradursun sadıcınan güveyi
 Başından alınsın türlü duvağı
 Hak yanında zay olmasın Dengi bozun emeği.
 Yasıt dengibozum yasıt mecel kalmadı.

Dengiboz'da dağda yayılırmış. Kişnermiş, gelivirmiş. Hemen binivirmiş buna "Haydi silâya doğru" demiş. Bey böyreğin bir bacısı varmış. Dengibozun da bir tayı varmış. Kız o tayı almış koluna da helkileri dakmış suya gelmiş. Bey Böyrek de şöyle yamaçtan görünürmüş. tay açmede Dengibozu görünce hiç dururmu kişnemiş.

Kız da "noldu hay sakar?" demiş. "Ağamı yidin benide mi yiyeceksin" demiş. Öteden Bey Böyrek baksa ki bacısı olduğunu bilmiş. "Noldun hay kardaş ki tayı öyle kahreden" demiş. "Aman hay kardaş" demiş.

"Bir ağabeyim vardı gitti gelmedi" demiş. "Gelin kızını iller alacak" demiş. Kız huylanmış baksa ağası gibiymiş. O anda şu türküyü söylemiş.

Dün gece gördün de hayırlı düşü
 Kanlı revan oldu gözümün yaşı
 Ağzımdan mı aldın görünen kaşı
 Abdallara ağam desem ne dirler, (demiş.)

Aldı Bey Böyrek.

Dün gece görmüşsün de hayırlı düşü
 Kanlı revan olmuş çişmeyin yaşı
 Bogün de yarın da sar bağına taşı, (demiş.)

"Gelir kız kardaş gelir, ağan da gelir" demiş.

Kız testisini doldurmuş, tayı da koluna dakmış yürümüş. Bey Böyrek duramamış "Kız kardeş beni de misafir almaz mısınız" demiş. "Ne bileyim hay derviş baba" demiş. "Benim kimim kimsem yok" demiş. "Anama bir diyeyim bakayım" demiş.

Kız gelmiş evlerine anasına demiş. "Ana demiş. Çeşmenin başında bir adam var elini yüzünü kıl bürümüş ağam gibi kaşı, gözü" demiş.

Anası "Git sakar kız git" demiş. "Kimimiz var da misafir alalım hani" demiş. Kız başlanmış gümrenmeye "Benim ağamı da gittiği yerlerde içeri koymazlar mı acaba" demiş.

Anası dayanamamış "Yörü kız git çağır gelsin bakalım" demiş.

Kız gitmiş çağırılmış gelmiş. Dengi Bozu'da tayın yanına çekmişler. Oğlan hemen süğülmüş. hemen anasının yanına içeri girmiş. "Valide nasılsın" demiş. "Nasıl oluyum işte körüm oğlum. Bir oğlum vardı gitti gelmedi. Onun acısına dayanamayıp ağlayıp ağlayıp kör oldum." demiş. "Gelin kızını da iller alacak" demiş.

"Gelir inşallah valide" demiş. ekmeğini yidikten sonra şöyle baksa ki astığı yerde sazi durur imiş. Oğlan hemen dayanamayıp şurda bir saz mı var nedir" demiş. "İn-

dirsek de iki tıngırdatsak olurmu valide” demiş. “Olmaz oğlum olmaz” demiş. “Oğlum kendi astı gitti kendi gelince indirsin” demiş. Oğlan dayanamayıp “Hay valide demiş benim zanatımdı.” demiş. İndirmiş bir iki çalmış kız demiş” Hay ana demiş nasıl teskiresini neyini ağam gibi vurur” demiş.

“Ağan nirelerde kaldı hay kızım” demiş. Gelin kızını iller alıp yetir işte” demiş. Neyise oğlan çalmış itmiş tekrar yerine asmış. Kız bu anda başlamış fingirdemeye. Anası “Dur kız n’oldun” demiş. “Ben düğüne gidecem böğün kınacı varmış”

Anası (demiş) “kız sen hiç utanmaz mısın” (demiş) Hiç ağayın gelin kızını iller alırdan sen onun düğününe nasıl gidersen” demiş.

Oğlan “Gitsin valide gitsin” demiş. “Hatta ben de gideyim” demiş. “Bana da bir örtü ver” demiş. Ben de örtüneyim seninle gidelim.” demiş.

Kız bunu şükür bilmiş, giyinmiş, kuşanmış oğlanla düğüne gitmişler. Giderken oğlan kıza bir yüzsük virmiş. Demiş ki “bu yüzüğü gelin olan kıza vir” demiş.

Kız doğrucana gelin olan kızın yanına varmış. “Bak demiş benim de yüzüğü var” diye gelin kıza göstermiş. Gelin kız hemen yüzüğü tanımış. “Kız bunu nireden aldın” demiş. O da bize bir derviş geldi. Yüzünü elini kıl bürümüş bana o viridi” demiş.

Gelin o anda şöyle bir türkü söylemiş:

Ellerimin kınasını taşlara sildim.
Gözlerimin sürmesini sillere virdim.
Bey Böyreğin sen sefa geldin, demiş.

Bağın benim nişanlım geldi” demiş. Orada Bey oğlunun Mehmed’in anası da oynarmış. Gelin kız dayanamayıp şöyle demiş:

Başımı yakınmışda inci tanesi
Eline yakınmış da düğün kınası
Daha mı oynar Mehmed’in anası
Oğlun yisir hiy Allâh’dan bulası.

demiş.

“Oğlun yisirde kalmış. Bey Böyreğin gelmiş” demiş. Orada herkes dağılmışlar.

“Bey Beyrek ordakinlere” demiş. “Camayet odaya gelin” demiş. “Ben geldim nişanlımı alacam, demiş. Bey Böyreğin Gelin kızını almış bacısını da Kel Vezirin oğluna virmiş.

Böylecem onlar irmiş muradına, siz de irin yitin muradınıza.

(Ş. Balbay, Konya Ereğlisi Halk Hikâyeleri, Erz. 1973)

BAY BEYREK'İN YOZGAT RİVAYETİ

Zamanın birinde bir patişa varmış. İki evli imiş. Hiç çocuğu olmazmış. Bir günden bir ölüm çağına gelmiş. Düşünürken yanına büyük veziri gelmiş. Demiş, patişaim ne düşünüyon. Oda demiş ne düşünmeyim, tacımı taktımı (tac, taht) el alacak, bir çocuğum olmadığı için. Vezir demiş, öyleyse patişaim, kılıkları kıyafetleri değişik, sennen (senin ile) geziye çıkak(çıkahım).

Bunlar epi bir zaman gidiyorlar. Çimenni (çimenli) bir pınarın başına geliyorlar. Onnar (onlar) orda ikişer rikat namaz kılıyor; sağa selam verip te sola selâm verecek zamanı, bir ipliğini çeksen kırk yamalığı dökülür bir devriş geliyor. Selâmün aleyküm patişaim diyor. Aleyküm selâm devriş baba, diyor. Sen benim patişa olduğumu bildin ya, derdime de derman olun (olursun) inşailla, diyor. Sen benim patişa olduğumu neden bildin? Senin patişa olduğunu bilmezsem bu dünyada neye geziyim, diyor. Çıkariyor koynundan bir alma, veriyor. Al bu almayı götür hanımla beraber, kabını soy, ata ver, kendin de iki şak et, yarısını hanım yesin, yarısını da sen ye. Dokuz ay sonra Allah bir oğlan verecek. At da kulunlayacak. Dönüyor patişa bir avuç altın alıyor; Devrişe vereceği zaman devriş kayboluyor.

Patişa eve dönüp geliyor. Hanım, bir pıçakla bir de tabak getir, diyor. Almayı soyuyor. Yarısını kendi, yarısını hanım yiyor. Kabını da ata yediriyor. Dokuz ay sonra hanım doğuruyor, at da kulunluyor. Yedi yaşına kadar çocua (çocuk) hoca tutuyor. Mektepten gelip tavlıya (tavla) giriyor, atı timar edip suluyor, arpasını takıyor, gidip yemeğini yiyor. Böyle bir zaman devam ediyor.

Analığı yahudi bir kırık seviyor. Eve gidip geldikçe bu oğlandan korkuyor. Çocuk mektepte biri ile dövüşüyor. Sen bir adsız beysin, patişa oğlusun, ismin künyen yok. Çocuk, ağlaya ağlaya patişaim yanına geliyor. baba, ben bir patişa oğluyum da, benim ismim olmaya, Patişa diyor ki, oğlum sen bir almadan meydana geldin. Senin ismini devriş baba koyacak, diyor. Patişa şehirler adam gönderir. Büyük patişaları çartıyor. Herkes toplanıyor. kimi diyor Hasan, kimi diyor Hüseyin; kimi diyor Ali, kimi diyor Veli. Bu zamandır devriş kapıyı açıp giriyor. Oğlanın adı Bağ Börek, atın adı Dengiboz (Bengiboz) deyib kaybolup gidiyor.

Bu zamandır oğlan mektebe gidiyor. Geldi mi tarlıya gidiyor. Atı timar ederkene yahudi geliyor. Analığı diyor ki, neye geç geliyon? Yahudi de diyor ki Bağ Börek'ten korkuyom. Analığı diyor ki onu öldürmek kolay. Terziye git, bir kat elbise kestir, içine toz avı (ağı zehir) saçıver. Bağ börek atı sulayıp geliyor. At diyor ku analığın seni böyle böyle zehirleyecek. Sen dersin ki çırağım olan elbise bana da olur. Çırağım giysin, sonra ben giyerim. Analık olmaz dese de çırak giyiyor, avıdan ölüyor.

Yahudi geliyor. Analık diyor ki giymedi. Çırak öldü, giydi. Karı diyor ki bir yemek yapayım ki sade zehir. Yemeği yer ölür. Biz de kurtuluruk. Ertesi, çocuk tavlıya gidiyor. At diyor ki zehirli yemek yapacak. Dikkat ol, kediyi çağır, ver kediye bir kaşık, kedi ölür. Analığım, yemeğin pek keskinmiş de, git lokantaya karnımı doyur. Bir zamanlar analık bir kuyu kazdırıyor. Sonra hasırla örtüyor, at bu defa diyor ki eşğin yanından geçerken iki adım atla. Hasırı kaldır bak. Bakıyor. Analığım, bu ne deyip bırakıyor.

Yahudi ne yaptın diyor. Analık diyor, bunu da bildi. Yahudi diyor ki bilmedi, kendiyle doğan tay söyledi. Sen yalandan hastalan, sağlama; cerrahlar bir çare bulamaz. Ben de cerrah olurum. Dengiboz'u kestirip seni kurtarırım. Analığı hastalanıyor, vezirler doktorlar toplanıyor, bir çare bulamıyor. Yahudi de cerrah cerrah diye patışam konağı önünden geçerken çağırıyor patışa. Yahudi diyor ki küheylan ciğeri kurtarır. Oğlan mektepten geliyor tavlaya girdikte at, bu dördüncü tuzak bana diyor. Kabul et. Analık için bir ciğer esirgemem, dersin. Keserkene adamlara de ki babamın hazinesinden bir heğbe altın doldurun, yamçımı, kılıcımı hazırlan, atımın yedi yerinden kolanını vurup getirin de şu bahçede bir dolanayım. Sonra da sana derim yum gözünü; aç dediğimde dünyanın alt bucağında oluruz. Öyle edip gidiyorlar. yiyecek ekmeği yok, atımı dihaçak ahırını yok ihtiyar bir karının evine varıyorlar. Ey nene karı misafir olur mu diye çağırıyor. Karı diyor ki ne yatacak, ne yiyecek var. Bir avuç altın veriyor karıya. Kalıyorlar.

Bağ Börek'in gözüne bir kala erişiyor. Nene diyor o kala ne kalası. Ah oğlum sorma, Akkavak kızı diye bir orosbu var. Beni kim yıkarsa ona varırım, yoksa boynunu kesip kala yapıyor. Öylesiye nene karı, bana bir dünür git diyor. Oğlum, ben onun ekmeğinin ufağıle geçiniyorum, nasıl dünür giderim. Al nene karı sana bir avuç altın, diyor. Nene gidip dünür taşına oturuyor. Hizmetçiler bakıyor ki dünür taşında bir karı oturuyor. Diyorlar ki şevketlim, bir dünür karı gelmiş. Gelsin diyor. Nene yukarı çıkıyor. Senin oğluyun adı ne, diyor. Beğ Börek, diyor. Öyleyse cuma günü güreşim var. Cuma oluyor. Kimi diyor öldürecek, kimi diyor yazık. Bağ Börek ata danışmadan çıkıyor meydan yerine. Bir iki güreştikten sonra at aklına düştü. Dedi, ben bir su dökeceğim. Dediler, ya kaçacağın, Akkavak kızının keseceğini anladın da. Bir keloğlan dedi ki kaçacak göz var mı? Bırakın ölmeden su döksün. Bağ Börek atın yanına gider:

Derildiler geldiler
 Kimden kime nasip olur dediler
 Akkavak kızına öğüt verdiler
 Kaçalım mı, duralım mı dersin atım.
 At da diyor ki:
 Odasının kubbesinde var nakış
 Sekiş keklik gibi, koç gibi tokuş
 Tut saçından, memelerinden yapış
 Efkâr etme yiğit meydan bizimdir.

Oradan geliyor. Amanın kaçın, geliyor pehlivan diyorlar. Meydana bir dolanıyor. Saçtan tutup, memeden yapışıp, çalınca altına alıyor. Hançerini çıkarıyor. Keseyim mi seni ey yiğit. Ben seninim, ama bir dileğim daha var. Yarın ok yarışımız var, bir gün yarışımız, öbürgün at yarışımız. Ok atışımız, yedi kapıdan içeriyi bir almayı vurmak. Kız diyor ki at Bağ Börek. Bağ Börek diyor ki sen at. Kız atıyor vuramıyor. Oğlan atıyor vuruyor. Yarın av yarışı. At diyor ki Kızın gittiği mevkide bir tane av yok. Yalnız üç dane vuracaksın. Bir çeşmenin başına yemek yemeğe geleceksiniz. Akkavak kızı Bağ Börek, gel yemek yeyelim der. Sen de dersin ki seninki, peynir et, benimki peynir ekmek. Sen orda, ben burada yiyim. Yemeği yerkene Akkavak kızı bir ördek

görecek. Ey yiğit at da vur diyeek. Sen vur, bu senin avın de diyor. Atıyor Akkavak kızı vuruyor. Sen ona nasibin bir dane, benim üç dersin.

Yarışma günü kız diyor ki horoz öttüğü vakitinde kalkalım. Kız horoza biber yediriyor. Vaktinde öten horoz ilk akşam ötüyor. Akkavak kızı ilk akşam yola çıkıyor. Bağ Börek zabah atı sulamaya çıkıyor. Bakıyorlar Bağ Börek burada. Bağ Börek, Akkavak kızı narde ise gelecek sen nerde kaldın diyorlar. Bağ Börek, gelsin vade yettiyse ölürük. Çayını kahvesini içiyor. At diyor ki, ben üç ayakla çıkarım. Derler ki sana Bağ Börek, üç ayaklı atınan nasıl gideceksin, benim ellibin liralık atım var, onunun (onun ile) bin git. Senin ellibin liralık atınan ellibin adım gidemem de, diyor. Akkavak kızı daha yolu yarılamaı, diyor. Şehrin kıyısına çıkınca yum gözünü, aç gözünü dediğim zaman, Akkavak kızına yetişeeğiz. Allahısmaıradık Akkavak kızı de diye seslen, diyor. Evden çıkarken üç ayaklı çıkıyor. Akkavak kızına yetişiyor. Allahısmaıradık Akkavak kızı, diyor. Bakıyorlar ki Bağ Börek geldi, Akkavak kızı yok. Derkene Akkavak kızı da geliyor. Kazandın Bağ Börek, diyor.

Yükte hafif pahada ağır ne varsa Bağ Börek'in memleketine geliyorlar. Şehir kenarında bir arkadaşı mal yayarken Bağ Börek'in geldiğini gördükte koşup patışaha müjde benim, Bağ Börek yanında bir kızlan geliyor.

Patışa, askeri ile oğlanı karşıladı. Analığında yahudiden bir kız kardaşı olmuş. Analığı diyor ki, Akkavak kızı gibi bir orospuyu getirene kadar, dedeyin (dedenin) kılıcı, kalkanı Yonan'da esir duruyor. Git de onu getir, diyor. Bağ börek vay benim dedemin kılıcı kalkanıYonan'da esir dursun da ben burada düğün yapayım.

Bağ Börek atına biniyor. Otuzdokuz arkadaşı biz de giderik diye atlanıyorlar. Bağ Börek arkadaşlarıynan kiralın memleketine varıyor. Atları koruya saklıyorlar. Diyorlar ki uyuz uykusuna mı yatalım, yoksa ımızlanalım mı? Adam ımızlanak da hiç olmazsa uykuyu alak, diyorlar. ımızlanmak kırk gün, uyuz uykusu kırk yıl. Bakıyorlar ki kiralın korucuları, koruda kırk tane at var. Kirala gelip haber veriyorlar. Kiral da diyor ki atını, sahibini toplayıp getirin. Otuzdokuz atı ile adamları getiriyorlar. Bağ Börek'in atı Bağ Börek üzerinde geliyor. Önüne geleni kapıyor. Ardına geleni tepiyor. Bekçiler gelip kirala haber veriyorlar. Orda bir at var, ne sahibini veriyor, ne de kendi tutuluyor. Öyleyse o küfeylanmış. Paçasının arasından bir silah sıkın, kaçır. Sahibini tutun, getirin. silah sıkınca at kaçıyor. Sahibini getirip zındana atıyorlar. Sonra uyanıp bakıyorlar ki hepsi zındandadır. Kiralın da kırk yılda bir bayramı oluyormuş. Kiralın bir kızı varmış. Bu kız diyor ki, zındandakileri, kırk yıldır yatırılıyorsun, onların da anaları, babaları var; çıkaralım da hava alsınlar. Kiral da, kiliseye gidip gelim de çıkaralım.

Bunları zındanın üstüne çıkardılar. Bağ Börek efkâra geldi. Baktı ki karşıdan ker-vancı geliyor, onlara türkü söyledi:

Kalenin içinde üç ağaç incir
 Ellerim gelepçek dal boynum zincir
 Atım burda yârım orada zııncır
 Eğlenin de haber verin bezirgân

Kervancı, karşı kuledeki esire kim cevap verirse, uyuz katırın yükü odundur deyip aldı: Kervancı:

Sen bir belli yiğitsin
Kadir Mevlâm gasafetin dağıtsın
Doğru söyle yiğit kimin oğlusun

Aldı Bağ Börek:

Babamı sorarsın şâhı beyidir.
İsmimi sorarsan Bağ Börek'tir
Eğlenin de haber verin bezirgân

Aldı Keloğlan:

Ananı sorarsan beli büküldü
Babanı sorarsan gözü tutuldu
Kız kardaşın kara geydi oturdu
Eğlenin de haber verin bezirgân

Kıralın kızı bu türküyü duyup aşık olmuş. Akşamı beklemiş. Akşam olunca doğru zındana gidiyor. Saçını aşa uzatıyor. Bağ Börek kim ise tut saçımdan demiş. O demiş ki benim. Bağ Börek'in Mustafacık adında bir arkadaşı varmış. Arkadaşlar, siz hepimiz de çıksanız Bağ Börek'i çıkaramazsınız; Bağ Börek çıkarsa hepimizi çıkarır. Bağ Börek kızın saçından tutuyor. Yarı yerinden çıkınca orada yarım var diyorsun, beni mi, onu mu alacaksın? Bağ Börek diyor ki, kıralın kızı, ister çıkar, ister çıkarma. İptida gider onu alırım, sonra gelir seni alırım. Sözüne sadıkmışsan yiğit deyip yukarı çıkarmış. Kemendi zındandan aşa (aşağıya) uzatmış, kement yetişmiyor. Kıralın kızı, sen burada bekle, ben kement getireyim. Seni aşa indireyim. Kıralın kızı babasına haber vermeğe gitti diye, hançerini çıkarıp kemendi kesiyor. Zındandan aşa düşüyor. Kıralın kızı gelip bakıyor ki Bağ Börek yok. Aşa inip bakıyor ki bayılmış. Ağlarken gözünden bir damla yaş düşüp Bağ Börek uyanıyor. Kıralın kızı, ben kendine eyilik ettim, zındandan çikartdım. O da kendini zindana attı.

Bağ Börek kıza bir yüzük veriyor. Kıralın kızı da yedi sene de işlediği halıyı ona veriyor. Kıralın kızı, gidelim tavlaya, tavlada ata binelim, diyor. Bağ Börek de yok, benim atım var diyor. Nerede bulacaksın atını. Şimdi bir türkü söylerim, atım geri gelir, diyor. Hey Türk'ün aklı olur mu, türkü ile at gelir mi? Bak, şimdi nasıl gelir:

Aldı:

Göreydim de Dengiboz'un yüzünü
Öpeydim de dırnağını, dizini
Alaydım da Akkavak'ın kızını
Yetiş Dengiboz'un yâr elden gitti.

Ağca ceran gibi çöllerdeyisen
Yeşil ördek gibi göllerdeyisen
Üç aylık üç günlük yollardayısan
Yetiş Dengiboz'um yâr elden gitti.

Bir de bakıyor ki bir yel, bir kasırğa, Kırılın kızı, bak, at nasıl geliyor, diyor. At gelip silkinip uğruna dikiliyor. Sıçrayıp üstüne atladı. Hemen at silkinip Bağ Börek'i yere düşürüyor. Allahın zalımı, kırk yıldır kendimden yüksek ot buldumsa yayıldım. Kendimden yüksek yerde su buldumsa içtim. Gem dilimin bağını kesti, eyer kemiği-me oturdu. Ayağımın altından bir avuç toprak al, tükür ağzıma at. Eyeri çıkart. Sırtımı sıva, yedi yerden kolanımı sıkıla. Bağ Börek halıyı atın sırtına çekiyor. Kırılın kızı diyor ki, ey Bağ Börek, beni bir topuğu kıllı beygire değiştin. Senin gibi yedi dane Kırıl Kızı olsa atım gene üstün.

Athıyor atına, biniyor. Allah eline zapteyle kulunu, inşallah sağ olun da, gelirsek gene görürüm sizi. Yum gözünü, aç gözünü, babanın memleketine yakın bir yere bakıyor ki bir çoban davar gütüyor. Çobana diyor ki gel elbiseleri değişek. Değişiyor elbiseyi. Çobana diyor ki en kötü davarından bir dane getir. Getiriyor, kesiyor. Derisini alıp başına geçiriyor. Köyün kenarına gelince bakıyor ki "Paltacık" isminde bir arkadaşı tarla suluyor. selamünaleyküm arkadaş. Selamünaleyküm Keloğlan. Keloğlan diyor ki neye suluyon? O da diyor ki ne yapacan. Benim Bağ Börek adında mektep arkadaşım vardı. Kırk yıl oldu gideli. Karısın Kel vezirin oğluna verdiler. Yarın atları cirit oynayacak; atlarının ayağı kırılın deyi suluyorum. Şehre gelip bakıyor ki okçular kelle dikmişler, kelle nişan alıyorlar. Çeşmenin yanına yaklaşıyor. Kız arkadaşı tazı ile atının yanına doğru yaklaşıyor. Kız atı ile tazıyı sulayacak. Tazı atın kuyruğu arasından içermiş. Tazı havluyor. Kız diyor ki gavurun malı, Kardeşim gideli kırk yıl oldu. Karısını da kel vezirin oğlu aldı. Onun keyfine mi oynuyorsun. Tazıya tutup bir taş atıyor.

Çeşmenin başındaki keloğlan bağ Börek diyor ki:

Atma bacım atma tazıya taşı
Gözünden akıttım kan ile yaşı
Hüdüy da Deniboz'un kardaşı

Kız diyor ki, hey kardeşim bir dahi söyle. Aman bacım aklıma bir tekerleme geldi de söyledim diyip bırakıp gidiyor. kız Bağ Börek'in anasına varıp diyor ki, ana, çeşmenin başında bir keloğlan var. At suyu bulatıp içerdi. Tazı da kuyruğunu paçasının arasına alıp giderdi. Tazı oynadı, at da çeşmenin gözünden içmek istedi. Ben bir taş attım.

Atma bacım atma tazıya taşı
Gözümnden akıttım kan ile yaşı
Hüdüy da Dengiboz'un kardaşı

Annası da, ya elekçi, sende kırık seviyon kardeşiyim keyfine, diyor. O zaman Keloğlan gelip ekmek istiyor. Aha, dediğim adam, ekmek istedi. Kız diyor ki, ana, kardeşimin neresinde nişanı var. Anası da diyor ki sağ göğsünün altında beşlik kadar beni var. Kız diyor ki ekmeği dilencinin sağ çıplak göğsüne koyarız. Keloğlan açıyor göğsünü. Kız bakıyor ki beşlik kadar bir ben. Vay kardeşim, şimdiye kadar neredeydin? Sus diyor, ne ben gelmiş oluyum, ne de sen duymuş ol. Anasının yanına varıp elini gözüne sürüyor. Gözü açılıyor. Babasının yanına varıp elini beline sürüyor. Beli doğruluyor. Sonra diyor ki, benim okuma, yayıma gelen olursa verin. Ben ok meydanına

gidiyorum. Ok meydanına varıyor, sağa at, sola at diyor. Birisi de diyor ki keloğlana verin, atıp atıp vuramazsa, çekip çikip kıramazsa boynunu cellat edelim. Oku alıp çekip çikip kırıyor. Diyorlar ki buna bir dayanmadı. Varın gidin Bağ Börek'in okunu, yayını getirin. Vermezlerse diyorlar. Keloğlan da pınarın başında Keloğlan istedi, deyin ve verirler, diyor. Birisi gidip getiriyor. Bakıyor ki yayı paslanmış. Ağlıyor Keloğlan. Bağ Börek'in okuna sap (sahip) çıktı da ağlıyor. Aldı okuna, yayına bir düzen verdi. Çekti, kelleyi vurdu. Dile dilediğini diyorlar. Kel vezire sağlığını dilerim vezirim. Kafadaki terliği dilerim. Terliği alıp tükürüyor, atıyor. Bunu kırk basamaklı kaleden aşa atıyorlar.

Bir düğüncü başı düğün evine gidiyormuş, bunu görmüş. Gel ağlama, düğün evine götürüyüm de çörek, berök kırıntısı ye, diyor. Giderkene kel vezirin gelinin görmüş. Keloğlan sazının teline dokunmuş. Demiş kardaşım sazın var mı? Sazım da var, sözüm de var. Dışarı çıkıp geleyim de sen çal biz oynayak.

Aldı:

Ayağına geymiş gümüş nalini
 Gelir salını salını
 Kelleci oğlu, Kel vezirin has gelini
 Sen oynayamıyon, gelin oynasın
 İşte geldi Mehmedin anası
 Eline yakmış düğün kınası
 Oğlum yesir düşmüş Hak'tan bulasın
 Sen oynayamıyon, gelin oynasın
 Evinizin uğru daracık değil mi
 İtimizin adı Varacık değil mi
 Kız seni seven Mustafacık değil mi
 Sen oynayamıyon, gelin oynasın

Diyorlar ki, amanın, getirin şu gelini de bir oynasın. Gelin geliyor. Bir elinde zehirli fılcan, bir elinde zehirli pıçak.

Aldı:

Keloğlan türkü söylemeye başladı:
 Ne bakarsın ganlı benli
 Gelin mi oldun iki dinli
 Dön oynayı oynayı

Gelin bakıyor ki vermiş olduğu yüzüklü taşıyor. Bağ Börek'miş deyip boynuna sarılıyor.

Kel vezire müjdecı gidiyor. Kelleyi kesen Bağ Börek'miş. Kel vezir korkusundan saklanmış. Bir keloğlanda gaz (kaz) damından günde bir gaz yumurtası çalarmış. Kel vezir, iki dane kırmızı lira virmiş, beni Bağ Börek'e söyleme, demiş. Keloğlan iki kırmızı bundan aldım. İki de Bağ Börek'den alırım, iki de gaz yumurtası satarım dimiş. Bağ Börek'e gidip müjdeliyor ki, kel vezir saklandı. Üç dane de kırmızı lira bu veriyor. Kel veziri getirdiler. Çal, düğün düğün olsun. Sana bacımı vereceğim. Üç dane

dileğim var. Kırk çift boynuzu mumlu camuz, kırk çift boynuzlu keçi ile kırk çift koyun, bunları isterim.

Kel vezir, bana bir hafta müsadde ver, bir haftada teslim ediyor. Bağ Börek, camuzu, keçiyi, koyunu hepsini toplayup doğru kıralın memleketine. Camızların mumunu yakıp ormana sürüyor. Koyunları da kırala kavurma yapıyor. Kıralı çağırıyor. Otuzdokuz yesiri, dedemin kılıcı, kalkanı.

Kıral bakıyor ki dağ, taş yanmış, deniz de yanıp geliyor, aman! Bağ Börek diyor ki otuzdokuz yesiri, dedemin kılıcını, kalkanını versin de gitsen, diyor.

Kıralın kızı elbise giymiş. Ben gideyim hepsini getireyim, diyor. Gidip getiriyor.

Camuzlar denizden, keçiler ormandan, koyunlar kıraçtan geliyor. Babasının memleketine kızınan dönüyorlar. Kırk gün kırk gece davul çalıp eğlenip murada ediyorlar.

(Doç. Dr. Şükrü Elçin), *TEA*, 191, Haziran, 1965

1. TEPEGÖZ (Birinci varyant)

Bir padişah varmış, padişahın da bir çobanı varmış. Çoban her gün koyunları çeşmeye götürür, sularmış. Sürüsü ile bir gün çeşmeye vardayan, bir olukta iki peri kızı görür. kızlar yıkıyorlarmış. Çoban peri kızlarına yaklaşır, kızlardan biri "Pırr!" eder, uçar gider. Birini tutar, biraz eğlenir onunla. Sonra, peri kızı: "Pırr" diye uçar gider ve çeşme başındaki ağacın dalına konar ve çobana: "Hey, çoban! Sen bana bu fenalığı yaptın, ama bunun cezasını çekeceksin; bin gün ola başına çok büyük bela gelecek, senin yüzünden bütün memleket çile çekecek" der, uçar gider. Çoban: "Bu peri kızı bana ne yapabilir?" diye düşünür. "Boş ver" der ve koyunlarını gütmeye devam eder. Bir hayli zaman sonra, her şey unutulur.

Dokuz ay sonra, peri kızı bir top doğurur. Topu getirir, aynı çeşmenin başına atar ve tam o sırada sürüsünü sulamakta olan çobana: "Hey, Süleyman! (çobanın adı Süleymanmış). Al bahşişini!" der. Çoban bakar peri kızına ve sonra topa. Yaklaşır topa, görür ki, yas yuvarlak, topta tek bir delik var. Topa bir tekme atar, top büyür, sonra yedi tekme daha atar, Top yedi kere büyür. Çobanı korku alır, gider padişaha ve "Padişahım! Çeşme başında bir top buldum, topa tekme attım ve hem de yedi tekme, toptan bir baş çıktı, başta tek bir göz var, peri kızı bana: Al hediyeni, bu senin ve memleketin başına büyük uğursuzluk getirecek dedi", der.

Padişah meraklanır. Toplar adamlarını, gider çeşme başına. Bakar ki, bir top duruyor çeşme başında. Toptan tek gözlü bir baş çıktığını o da görür. Padişah topa bir tekme savurur, top büyür. Adamları da birer ikişer tekme atarlar, top daha da büyür. Bir kaç tekme daha atarlar. Bakarlar toptan tek gözlü bir oğlan çıkar. Bu Tepegözdür.

Padişah alır Tepegözü, götürür saraya. Tepegöz gayet oburdur. Her gün beş-on ekmek beş-on koyun yer. Yine doymaz. Yedikçe de büyür, dev olur. Padişahın havlusundaki bütün koyunları, inekleri, öküzleri, atları, tavukları, horozları nesi varsa, hepsini yer. Bunu gören padişah korkmaya başlar, "Alın şunu! der, götürün, ormana bırakın!"

der. Bu canavar artık insanlara da saldıracak!” der. Askerleri alırlar, Tepegözü götürürler ormana.

Tepegözü ormana bırakırlar, ama, artık kervan yollarını kesmeye başlar. Yoldan geçen her kervanı karşısına çıkan her canlıyı tutar, öldürür ve yer, yutar. İnsanlar, bakarlar, işler gittikçe nafiye. Bir çok yıllar böyle geçer. Tepegöz bütün insanları yiyecek. Ne yapalım? Bu canavardan nasıl kurtulalım? diye hep düşünürler. Aralarından biri: “Hey, cemaat! Bu iş böyle gitmez, bir yolunu bulup ta devle anlaşmamız lazım, başka türlü hepimizi yer, bana müsaade edin, ben dev’e gideyim, bu işi bir yoluna koyalım!” der. Cemaat ilk önce razı olmaz: “Hayır” der, “Oraya gidersen dev seni de yer!” der. En nihayet, insanlar aralarında bir karara varırlar, adamı Tepegöze gönderirler.

Adam Tepegözü bulur ve:

— Seninle anlaşmaya geldim, der.

Dev:

- Benden ne istiyorsun? der.

Adam:

— Mahmıza ve canımıza kıyıyorsun, yediğinden daha çok insanı ve hayvanı öldürüyorsun, yuttuğun maldan daha çoğuna zarar ediyorsun. Böyle olmaz! Bir anlaşmaya varalım. Sana ayda ne kadar yiyecek lazımsa söyle, biz tedarik edelim! Artık o kadar fazla kıyma canımıza! der.

Dev razı olur ve:

— Her ay bana yüz koyun ve iki de insan getireceksiniz, der.

Adam, ne yapsın, razı olur. Halk Tepegöze her ay yüz koyun ve iki de çocuk gönderir. Dev bunları yer.

İki çocuğu olan her aile birini Tepegöze gönderir. Tepegöz bunların hepsini yer. Sonra diğer çocuklarını da gönderirler. Tepegöz bunları da yer. Artık, sıra padişahın çocuklarına da gelir. Padişahın üç çocuğu vardır. Tepegöz bu çocukların da en büyüğünü yer, sıra ikinci çocuğa gelir. O zaman küçük çocuk: “Baba!” der, sıra, nasılsa bana da gelecek, daha iyisi ben şimdi gideyim halkımızı bu canavardan kurtarmayı deneyeyim!” der.

Padişah:

— Gitme oğlum! O çok fena, gidersen seni hemen yutar! der.

Oğlu:

— Baba! Nasılsa bir gün gelecek, Tepegöz beni de yiyecek! En iyisi ben gideyim, bu canavarı öldürmenin çaresini arıyayım! der.

Padişah razı olur. Genç şehzade yola çıkar. Tepegözün bulunduğu ormana varır. Bakar, Tepegöz bir ağacın altında oturmaktadır. Yüz koyunla iki kişi ateşte kızartılmaktadır.

Padişahoğlu uzaktan bakar, her şeyi görür. Ama Tepegöz de padişah oğlunu görür. Bekçisine: “Yeni bir av daha geldi. Git, bak şuna; Ne istiyor? der.

bekçi gider, padişah oğluna yaklaşır. Oğlan bekçiye:

— Ağaç altında oturan o iri adam kim? diye sorar.

Bekçi:

— Kim olacak? Tepegöz. Yemeklerin piştiğini bekliyor, sofraya oturacak. Sen iyi bir avmışsın, yarın seni de yiyecek! der.

Oğlan:

— Yese yesin. Ama söyle bana, bu ne gibi mahluk, sırrı ne? Canı nerede durur bunun? diye sorar.

Tepegözü pek sevmediğinden, bekçi devin sırrını döker. Can gözünde olduğu, Tepegöze ne kılıç, ne bıçak, ne de ok battığını söyler. Ayrıca, Tepegöz, karnını doyurduktan sonra, 24 saat hiç uyanmadan ölü gibi, uyduğunu da söyler.

Sırrı öğrendikten sonra, oğlan gerisi geriye döner, öğrendiklerini anlatır insanlara. Bütün insanlar bir araya gelir, giderler ormana. Büyük bir ateş yakarlar. Ateşe büyük bir şiş sokarlar. Şişi kıpkırmızı ederler. Beklerler. Tepegözün gözü uyurken açık, uyanık iken de aralı dururmuş. Hem şişi ateşe kızdırır, hem beklerler. Dev yatar. Uyur. Tek gözü iyice açılır. İşte tam o zaman yaklaşırlar ve kıp-kırmızı şişi Tepegözün gözüne sokarlar. Dev ölür. Böylece memleket ve halk bu canavardan kurtulur, rahat eder.

Mehmet Ali Ekrem-Mehmet Ali Hilmiye *Tepegöz-Dobruca Masalları*, Kriterion Kitabevi, Bükreş, 1985, s. 13-15.

2. TEPEGÖZ (İkinci varyant)

Bir varmış, bir yokmuş... Bir zamanda fakara bir adam varmış. Bu adamın bircik kızı varmış. Adamın bir de komşusu varmış. Komşusunun da bir oğlu varmış. Oğlu olan komşusu çok zenginmiş. Fakara komşusuna her zaman yardım edermiş.

Yıllar geçiy, çocuklar büyüy. Kız hanım, oğlan yiğit oluy. Bir gün zengin komşu fakara komşusuna dünür gönderiy: “Kızını oğluma istiyim” diy. Komşusu: “Peki iyi! Ama kıza da soralım, bakalım kız ne diyecek?” diy. Kıza sorarlar. Ama kız razı olmaz. Sevdiğine varmak istediğini söyliy.

Zengin, kızın istemediğini işitince, tepesü atar, komşusuna iyi düşünmesi için yedi gün kesiy. O yedi gün de bitiy. Kız, anne ve babasına: “Beni götürün, şehre satın! Böylece ben de, siz de vahşi komşudan kurtulursunuz”, der. Öyle yaparlar.

Fakara adam arabeyi koşuy, kızıyla şehrin yolunu tutuy. Kızın annesi evde ağlayarak kalıy: “Bizi vahşi komşudan kurtarmak için yad ellere giden evladam” diye ağlıy.

Baba ile kız ise, ağlaşa ağlaşa şehirdeki köle çarşısına varırlar. Kız babasına: “Baba! Beni köylüye satma, şehirliye sat!” diy. Babası gelen köylü müşterileri çeviriy.

Bir ara bir müşteri daha geliy. Yeni gelen müşteri, alnında tek gözlü, yani tepegöz bir delikanlıdır.

Tepegöz:

Kız satılık mı baba? der.

Kız babası:

— Evet, satılık, der.

Anlaşırlar. Tepegöz alıy, kızı evine götürüy. Kızı anne ve babasına gösteriy. Bunlar kızı çok beğeniylar. Kızı tepegöze nikahlıylar.

Gerdek kuruluy, damat gerdeğe giriy.

Kız tek gözlü damada:

“Çok yalvarıyım sana, bu gece bana müsade ver, git bu akşam başka odada yat! diy. Tepegöz gider başka odada yatar.

Kız kendi odasında Tanrıya yalvarıy. Kendisini Tepegözden kurtarması için yalvarıy.

Tepegöz damat yatıy, uyuy. Rüyasında ona bir evliya geliy ve:

— Oğlum! Bu kız gayet uzak yerden geldi. Anası ve babası kızı düşman şerrinden kurtarmak için sattılar. O insanlar gayet üzgünler. Hergün ağlayıp duruyorlar. Sen bu kızı azat et! diy.

Tepegöz:

— Evet, razıyım. Ama benim de bir dileğim var diy.

Evliya:

— Ne dileğin varsa, söyle! diy.

Tepegöz:

— Ben, bu kıza azat edersem, dost ve düşmanlarıma gülünç olurum. Onlar karısı bu adamı tek gözlü olduğundan bıraktı, derler, diy.

Evliya:

— Ben Tanrıya yalvarıyım. Sen de benim arkamdan yalvar, diy. Yalvarıylar. Derken, damat uykuya daliy. Derin uykuya daliy, Uyanıy, Bakıy aynaya, İnanacağı gelmiy. Alnında tek göz yerine iri göz olduğunu görüy. Çok seviniy. Anne ve babasına koşiy: “Baba! bak artık iki gözlü olmuşum! diy. Sonra, ruyasını anlatıy. Derviş babaya kızı azat etmek için söz verdiğini söyliy.

Anne ve babası razı oluyrlar, çok seviniylar. Delikanlı gidiy, müjdeyi kıza söyliy, ruyasını da anlatıy. Kız çok seviniy.

Kızın anne ve babasını çağırırlar. Onlar geliy. Kızlarını alıy, evlerine götürüyley.
Artık, tepegöz olmaktan kurtulan genç, başka bir kızla, kız ise sevgilisi ile evle-
niyley, bahtiyar oluyley.

Mehmet Ali Ekrem
Mehmet Ali Hilmiye

Tepegöz-Dobruca Masalları

Kriterion Kitabevi

Bükreş, 1985

s. 16-17